

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філологічних наук,
професора Кузьменка Володимира Івановича
про дисертацію Свириденко Оксани Михайлівни
«Епістолярій українських письменників-романтиків:
проблематика, жанрові особливості та поетика»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук зі спеціальності
10.01.01 – українська література**

Незважаючи на те, що останнім часом в українському літературознавстві значно посилилась увага до письменницького листування (передусім маю на увазі праці Ю. Шереха, М. Коцюбинської, Ж. Ляхової, Д. Нитченка, Г. Мазохи, В. Мацька, А. Ільків, Т. Заболотної, Л. Зеленської, А. Зіновської, О. Фідкевич, І. Григоренко, Н. Загоруйко, Л. Курило, Н. Петриченко, М. Пангелової, І. Погребняк, Н. Павлик, І. Котяш, В. Кузнецова та багатьох інших), чимало проблем епістолографії до сьогодні не досліджено і не з'ясовано.

Зокрема, нині, у добу «безкраю...смутного безчасся» (Л. Новиченко), породжену еклектикою з прагматизму і девальвації духовних цінностей, гостра необхідність осмислення епістолярних діалогів українських письменників-романтиків видається мені очевидною. Адже романтизм, як слушно зауважує дисертантка, – «це потужний духовний рух, що охопив у цей період найрізноманітніші сфери буття. Появу романтизму більшість дослідників метафорично ідентифікує як "романтичну революцію" в художній культурі людства» (с. 14).

Крім того, письменницьке листування – процес двобічний, а значить зміст, імпровізаційність і спонтанність листа автора певною мірою можуть бути визначені колом інтересів і манерою адресатів, а відтак різні грані особистості письменника вимальовуються в епістолярному діалозі з різними

адресатами. Отже, сукупно епістолярна спадщина митця віддаленої від нас епохи романтизму дає цілісне уявлення про його духовний образ, «створює правдиву модель його характеру» (Ж. Ляхова). З листів самих кореспондентів письменника постають риси неповторної особистості адресанта. Поінформований читач за цією, свого роду «літературною монографією, але оркестрованою на людські голоси» (Ю. Шерех), зможе реконструювати живий образ письменника-романтика.

Актуальність дисертаційної роботи О. М. Свириденко визначається нагальною потребою дослідити епістолярій українських письменників-романтиків, зокрема його проблематику, жанрову природу та особливості поетики, у контексті теорії і практики романтизму в Україні з урахуванням нових літературознавчих моделей рецепції приватної кореспонденції вітчизняних адресантів. Необхідність написання такої праці спричинена іще й відсутністю комплексного дослідження з означеної проблеми та зростанням об'єктивного інтересу до документалістики.

Сказане дає підстави стверджувати, що дисертантка вдало вибрала тему літературознавчої студії, правильно визначила об'єкт, мету і завдання дослідження. Чітко вивірила також методологію роботи (корпус методів: *історико-генетичний, порівняльно-історичний, типологічний, рецептивно-інтерпретаційний, естетичний* та ін.), її наукову новизну й практичне значення. В цілому вони повністю розкривають логіку виконаної дисертації в теоретичному та практичному аспектах.

Композиційно дослідження складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків до розділів і загальних висновків та списку використаних джерел і додатків.

Щодо вступної частини дисертації, то в ній О. М. Свириденко належним чином означила необхідні там атрибути, зокрема чітко сформулювала мету і завдання, яких назвала цілу низку і які, зазначу наперед, загалом у дослідженні реалізовані. У *«Вступі»* також подано розгорнутий виклад «передісторії» до обрання теми дисертаційної студії та її

ґрунтовної актуальності. Показує це дослідниця за допомогою ланцюжка аргументів із логічним переходом від однієї ланки до іншої. Вміщено тут інформацію і про зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами, про наукову новизну, практичну цінність одержаних результатів, вказано тему кандидатської дисертації, етапи апробації результатів наукового пошуку, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Зокрема, основні положення літературознавчої праці відображено у 39 публікаціях (1 монографії, 20 статтях у фахових виданнях, 4 – в наукових виданнях за кордоном та 13 – у інших наукових виданнях), представлені виступами на 10 науково-практичних міжнародних та 2 всеукраїнських конференціях.

Дисертація містить 481 сторінку (із них основного тексту – 415 сторінок), «Список використаних джерел» включає 658 позицій.

Традиційно перший розділ дисертації – *«Романтичний лист: проблеми реценції та інтерпретації»* – є «теоретичним», тож і в нашому випадку О. М. Свириденко у теоретичній площині висвітлює вектори дослідження епістолярного жанру, осмислює вплив національної доромантичної епістолярної традиції на романтичну епістолярну практику, досліджує письменницький лист у теоретичному дискурсі романтиків.

Авторка оминула спокуси описовості, нагромадження різномірних зіставлень, спостережень і фактів: недолік, дуже часто притаманний дослідженням, які вперше порушують те чи інше питання. Позитивною рисою роботи вважаю її неперевантаженість і непереобтяженість теорією, яка присутня саме тією мірою, якою цього потребує і вимагає логіка саме такого аналізу саме такого фактичного матеріалу.

Варто відзначити перший розділ дисертації як один із найбільш досконалих, оскільки у ньому фахово й розлого систематизовано численні підходи до визначення специфіки письменницького епістолярію, зроблено спробу полемізувати з окремими положеннями літературознавців, адже епістолографія в складі науки про літературу належить до однієї з найбільш

дискусійних проблем, хоча її науковий набуток досить вагомий. Але справа не стільки в кількості праць, скільки в плюралістичності концепцій та аргументів, часто таких, які заперечують одна одну.

Другий розділ роботи – *«Проблематика й жанрова специфіка романтичного листа»* – присвячено дослідженню проблематики та жанрової своєрідності епістолярію письменників-романтиків.

О. М. Свириденко переконливо доводить, що магістральні лінії в розробці епістолярних сюжетів вітчизняними митцями доби романтизму займає суспільно-політична та національна проблематика: проблеми влади й протистояння імперській політиці Росії, проблеми національного відродження й виховання національної самосвідомості українців, проблеми рецепції вітчизняної історії тощо.

Жанрові експерименти романтиків, як впливає з проаналізованого в дисертації матеріалу, ґрунтувалися передовсім на спростуванні класицистичної «чистоти жанру». Авторка дослідження досить вправно і фахово розглядає зразки жанрових різновидів і модифікації письменницьких листів адресантів-романтиків, як епістолярна публіцистика, лист-тревелог, лист-наукова стаття, лист-проповідь, лист-сповідь.

Загалом другий розділ роботи виписано досить вправно й аргументовано доказово.

У третьому розділі дисертації – *«Особливості поетики романтичного листа»* – проаналізована художня специфіка епістоли епохи романтизму. Авторка акцентує увагу, зокрема, на таких прикметних характеристиках письменницького листа адресантів-романтиків, як психологізм, використання алюзії, цитування поетичних і фольклорних творів та ін.

Дослідження художнього дискурсу епістолярного спадку митців-романтиків дозволило О. М. Свириденко стверджувати, що ліризація епістолярного тексту досягалася за посередництвом вплітання в прозову тканину листа поетичних віршованих фрагментів. Лірична стихія характерна,

зокрема, для листів Т. Шевченка різних років, окремих кореспонденцій П. Куліша, Я. Головацького.

Дисертантка також переконливо довела, що романтичному листу притаманний іронічний пафос, оскільки для адресантів-романтиків іронія була «проявом свободи духу».

Письменницьке листування епохи романтизму, за спостереженням дослідниці, наповнене також алюзіями до літературних і біблійних текстів, а також до історичних подій; ігровою поведінкою адресантів, що вилилося в появі самотніх листів-містифікацій, наповнених крамольними думками.

Загалом же художній дискурс письменницького епістолярію доби романтизму аналізується в третьому розділі, як і в попередніх фрагментах дослідження, досить вправно, у світлі визначеної проблеми з урахуванням сучасних уявлень про специфіку аналізу текстів.

Завершують дисертаційну студію розлогі й чіткі **«Висновки»**, в яких стисло викладено основні результати наукового пошуку і окреслено ті теоретичні та історико-літературні проблеми, які можуть стати предметом вивчення у подальших студіях про письменницький епістолярій українських адресантів доби романтизму.

Отже, рецензована робота О. М. Свириденко заслуговує на високу оцінку, однак, оскільки справжнє творче дослідження неминуче продукує дискусійні вектори та намічає перспективи подальших розробок, остільки в цьому плані дисертація «Епістолярій українських письменників-романтиків: проблематика, жанрові особливості та поетика» не є винятком. Тому окремі положення літературознавчої праці викликають зауваження дискусійного характеру.

1. «Список використаних джерел» у дисертації Оксани Михайлівни Свириденко досить солідний. Разом з тим необхідно констатувати, що до операційного поля аналізу чомусь не потрапили сучасні праці з проблем наукової студії:

1. Зеленська Л. Ганна Барвінок : Життєпис на основі епістолярної спадщини / Людмила Зеленська. – Чернігів : Упр. у справах преси та інформації, 2001. – 130 с. [**Рец.:** Кузьменко В. І., Кузьменко Н. М. «Мабуть, вірно те серце любило...»] // Сіверянський літопис. – 2002. – № 2. – С. 142–143]; 2. Курило Л. М. Творча індивідуальність Олесь Гончара в епістолярному дискурсі: [монографія] / Людмила Курило. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 200 с. ; 3. Григоренко І. В. Панас Мирний у листах та спогадах сучасників: [монографія] / Ірина Григоренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 205 с.

На мій погляд, ключові положення трьох згаданих монографій могли б бути корисними при аналізі жанрової специфіки й поетики письменницького епістолярію доби романтизму. Навіть дослідження про епістолярний спадок Олесь Гончара, романтика 40–90-х років ХХ ст., співця «краси вірності».

2. Окремі тези, сформульовані у висновках до розділів дисертації, повністю збігаються з текстом загальних висновків. Звісна річ, головні акценти в тому й іншому випадку мають «перегукуватися», бути тотожними змістовно, однак висловленими синонімічними конструкціями.

3. Дуже добре, що в роботі наведено чимало архівних матеріалів. Проте для зручності користування ними реципієнтові варто було розмістити листування письменників-романтиків у «Списку використаних джерел» не за алфавітним принципом «Лист...» чи «Письмо...», а за алфавітом адресантів.

Висловлені зауваження та спостереження є запрошенням до наукової дискусії і загалом не применшують наукової цінності, аргументованості та плідності здобутих Оксаною Михайлівною Свириденко положень і висновків.

Варто підкреслити тотожність змісту автореферату й основних ідей дисертації.

Практична цінність літературознавчої праці зумовлена тим, що її результати можуть стати підґрунтям для подальшого вивчення історії української літератури епохи романтизму, а матеріали можуть бути

використані при викладанні певних тем з історії української літератури XIX століття в закладах вищої освіти, під час написання підручників, навчальних посібників.

Вважаю, що робота «Епістолярій українських письменників-романтиків: проблематика, жанрові особливості та поетика» є самостійним, методологічно й теоретично обґрунтованим, виконаним на належному фаховому рівні, завершеним науковим дослідженням. Дисертація, автореферат і публікації цілком відповідають профілю спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук Д 26.133.03 Київського університету імені Бориса Грінченка, вимогам пп. 9-10 та 12-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року, № 656). Отже, Оксана Михайлівна Свириденко заслуговує на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:

Доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри східноєвропейських мов
Національної академії
Служби безпеки України

В. І. Кузьменко

Підпис В. І. Кузьменка засвідчую

Перший проректор (з навчальної роботи)

доктор психологічних наук,

старший науковий співробітник

О. І. Фармагей